

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN MOĞOL TAHAKKÜMÜNE BAKIŞI

Mustafa AKKUŞ*

Özet

Hacı Bektaş Veli, yaşadığı XIII. asırdan daha ziyade XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlı imparatorluğu döneminde sosyal, siyasi ve askeri bakımdan etkinliği artan Bektaşî düşünce ve öğretisinin piridir. Hacı Bektaş, Moğolların Anadolu'yu işgal ettiği ve Anadolu'nun bir asra yakın İlhanlı hâkimiyeti altında kaldığı bir dönemde yaşamıştır. Bu çalışmamızda Hacı Bektaş'ın Moğol istilasına bakışı, İlhanlı hâkimiyeti dönemindeki tutumu ve İlhanlı dinî politikası içerisindeki konumu ortaya konulmuştur. Hacı Bektaş'ın yaşadığı dönemdeki tarihi kaynaklar bir nevi onu yok sayarcasına ondan bahsetmemektedir. Hacı Bektaş hakkında daha çok menakıpname türü eserler ile sonraki dönem tarihi kaynaklardan bilgiler edinmekteyiz. Bu sebeple dönemin kaynakları titiz bir tetkikten geçirilerek onun Moğol tahakkümüne bakışını göstermek için konuyu bütün yönleriyle ele almaya çalıştık. Öncelikle Hacı Bektaş'ın içinde bulunduğu çevre, ilmi muhit, görüştüğü ulema ve ümera hakkındaki bilgileri, onların Moğollarla ilişkileri değerlendirerek Hacı Bektaş'ın tutumunu ortaya koymaya gayret ettik. Hacı Bektaş'ın tutumunu tespit etmenin yöntemlerinden biri de Moğol yanlısı veya İlhanlılara itaati benimseyen gruplarla diyalogudur. Bu kapsamda, Kalenderî gruplar ve işgale tepkisiz kalan Mevlevilerle ilişkilerine değinilerek Hacı Bektaş'ın tavrı ortaya konulmuştur. Ayrıca bu tutumu belirlemede önemli etkenlerden bir diğeri de Hacı Bektaş'ın müritleri ve bu dönem halifeleri ile Bektaşî dervişlerinin Moğollara bakış açılarıdır. Çalışmamızda Hacı Bektaş'ın Moğollara bakışını ortaya koyarken bu üç açıyı değerlendirerek onun Moğol muhalifi kesimler içerisinde yer aldığı kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş, Moğol, İlhanlı, Bektaşilik

ATTITUDE OF HACI BEKTASH VELI TOWARDS MONGOLIAN OCCUPATION

Abstract

Hacı Bektash Veli is the founder of Bektash order which had an increasing social, political, and military influence during The Ottoman Empire from the 14th century. Hacı Bektash Veli lived during the 13th century during which Anatolia was occupied by Mongols and was ruled by the Ilkhanids for nearly a century. The present study is about the attitude of Hacı Bektash Veli towards the Mongolian occupation and during the Ilkhanid supermacy and his position within the Ilkhanid policies regarding religion. Historical documents during

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/ Türkiye, akkus75@hotmail.com

his period do not mention him. Information about Hacı Bektash Veli can be mostly obtained from the historical documents of the later period and through a literary genre labelled *menakıpnâme*. Hence, we tried to determine his attitude towards Mongolian invasion from various perspectives through careful analysis of the historical documents of the era. Thus we tried to determine the attitudes of the social milieu he was living in and his attitudes towards the Mongolian invasion. One of the methods to determine the attitude of Hacı Bektash Veli towards the Mongolian invasion is to analyze his dialogues with the groups favoring Mongol invasion and preferring obedience to Ilkhanids. Within this context, the attitude of Hacı Bektash Veli is determined by referring to his relations with Kalenderi groups and Mawlavîs who remained indifferent to the invasion. Another important factor in determining this attitude is the attitude of his followers and representatives towards the Mongolian invasion. Evaluating these three perspectives in the present study; we came to the conclusion that he was among the groups opposing to the Mongolian invasion.

Keywords: Hacı Bektash Veli, Mongolians, Ilkhanids, Bektashiyya

Giriş

Bütün dünyanın dikkatini çeken, meşrebi sekiz asırdan fazla süre devam eden nadir mutasavvıflardan biri olan Hacı Bektaş Veli¹, Anadolu'da Ahmed Yesevî geleneğini sürdüren ve günümüze en fazla etki eden şahsiyetlerden biri olarak kabul edilmesi yönüyle de Türk tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hacı Bektaş'ın bu önemli konumu sebebiyle Türkiye'de pek çok araştırmacı değişik maksatlarla da olsa bu konuya eğilme gereğini hissetmiş, Hacı Bektaş ve etkilerini konu alan ve birbirinden çok farklı yorumlar ihtiva eden çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmamızda Hacı Bektaş'ın Anadolu'nun istilası ve İlhanlı hâkimiyeti döneminde Moğollarla ilişkileri ve onlara karşı tutumu üzerinde durulacaktır. Hacı Bektaş'ın Moğollara yaklaşımı açıklanırken de onun Moğollarla mücadeleyi seçen gruplar ile onlara itaati tercih eden veya destek olmayı savunan dinî zümrelere bakış açısını göstererek konunun net bir şekilde açıklığa kavuşturulması amaçlanmaktadır. Böylece İlhanlıların Anadolu'daki dinî politikalarında Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlerin konumu ortaya çıkarılarak bu dönemdeki diğer dinî gruplar gibi onların tarihi rolleri aydınlatılmış olacaktır. Ancak Hacı Bektaş'ın Moğol tahakkümüne bakışına değinmeden önce onun hakkında kısaca bilgi vermenin konunun anlaşılması açısından faydalı olacağı görülmektedir.

Hacı Bektaş Veli, Lokman Perende'nin manevî tedrisinde tasavvufî eğitimi tamamladıktan sonra hocasının halifesi sıfatıyla önce Bedahşan'a, ardından da Anadolu'ya gelmiştir². *Velâyetnâme* yazarı ve diğer rivayetlere bakıldığı zaman Hacı Bektaş'ın Mekke, Medine, Kudüs ve Halep yolu üzerinden Rum'a geldiği Elbistan ve Kayseri'den sonra Sulucakarahöyük'e gelip orada iskân ettiği görülmektedir³.

Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazâde, Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişini *Velâyetnâme*'den biraz daha farklı anlatır. Ona göre, Hacı Bektaş Velî muhtemelen başını çektiği bir Türkmen oymağı ile birlikte, yanında kardeşi Menteş olduğu halde Horasan'dan kalkıp Sivas'a gelmiştir. Sivas'ta Baba İlyas ile görüştüğünden sonra önce Kırşehir'e, daha sonra da Kayseri'ye gitmiştir. Kardeşi Menteş, Kayseri'den geri dönerek Babâiler isyanına katılmış ve isyan sırasında öldürülmüştür (Aşıkpaşazâde, 1970: 221–222). Kardeşi, katıldığı ve hatta bu uğurda savaşarak canını verdiği halde Hacı Bektaş Velî'nin bu isyana katılıp katılmadığı konusu belirsizliğini korumaktadır⁴.

Hacı Bektaş'ın isyana katılıp katılmadığı konusunda net bir bilgi olmamakla beraber, Sulucakarahöyük'te kurduğu dergâhında faaliyet gösterdiği bilinen bir gerçektir. Bu sırada etrafında, muhtemelen, Horasan'dan beri kendisiyle beraber gelen ve reisleri olduğu Çepni Oymağı'nın Bektaşlı kolu da bulunuyordu (Ocak, 2002a: 158–159). Nitekim Osmanlı tahrir defterlerine bakıldığında, Hacı Bektaş Velî'ye bağlı geniş bir Bektaşlı oymağının bulunduğu görülmektedir (Beldiceanu, 2010: 133–138). Yaşadığı dönemin siyasi kadrolarına çok da yakın olmayan bir hayat sürdüren Hacı Bektaş Velî 1271 yılında Sulucakarahöyük'te vefat etmiş ve bugünkü tekkesinin bulunduğu yere defnedilmiştir. Her ne kadar Osmanlı kronikleri onun vefatını daha geç bir dönemde gösterebilir de, Aşıkpaşazâde onun hiçbir Osmanlıyla görüşmediğini kesin olarak vurgular (Aşıkpaşazâde, 1970: 221).

Hacı Bektaş Velî'nin hayatı hakkındaki belirsizlik, yaşadığı dönemdeki etkisinin ne derecede olduğu konusunu da muğlâk hale getirir. Dönemin kaynaklarında Hacı Bektaş hakkındaki bilgilerin yetersizliği veya siyasi tutumundan dolayı tarihçilerin görmezden gelmeleri, günümüz araştırmacılarını, onun yaşadığı dönemde pek de kalabalık bir mürit kitlesine hitap etmediği, çevresinde çok popüler bir şahsiyet olmadığı sonucuna ulaştırmaktadır⁵. Dönemin şartları, zamanın hâkim gücüne karşı Hacı Bektaş'ın düşüncesi ve geçmişte ailesinin Babailer İsyanındaki tutumları dolayısıyla var olan sabıkaları göz önüne alındığında devrin siyasi gücüne karşı pasif durumu anlaşılabilir. Bu durum onun inanç ve düşünce dünyasındaki belirsizliklerle kendini gösterir. Bundan dolayı bazı araştırmacılar o dönemden kalan kaynak azlığı ve sınırlı sayıda kaynakların verdiği malumatlarla onun Sünni bir karaktere sahip olduğunu ileri sürerken; bazıları da kaynaklardaki Şamanist motiflerden yola çıkarak heteredoks bir İslam anlayışına sahip olduğunu iddia etmişlerdir⁶. Eflâkî'nin, Hacı Bektaş'ın şeriata uymayan bir hayat sürdüğünü ve bu yüzden Mevlevî çevrelerinden tepki gördüğünü zikretmesi de onların bu iddialarını destekler mahiyettedir (Eflâkî, 1989a: 411–412, 539–540).

Hacı Bektaş Velî'nin inanç ve düşünce dünyasındaki belirsizlik doğal olarak onun meşrebi hakkındaki bilgilere de yansımıştır. Hacı Bektaş Velî'nin heterodoks bir İslam anlayışına sahip olduğunu düşünenler onun Haydâriliği benimsediği kanaatindedirler⁷. Eflâkî de Hacı Bektaş Velî'yi Baba Resul'un has halifelerinden sayar (1989a: 411-412). Hacı Bektaş hakkındaki bütün bu belirsizliklerin ve bilgi eksikliğinin temelinde onun dönemin siyasi ve askeri gücüne karşı bakışı ve tutumu olduğu düşüncesi akla gelmektedir. Temel amaçlarımızdan biri de olayları izah ederken büyük bir boya mensup, asırlar sonra bile milyonlarca insanı peşinden sürükleyebilen bir mutasavvıf hakkında, kendi asrından günümüze intikal eden kaynaklardaki kifayetsizliğin sebeplerini göstermektir.

Hacı Bektaş Velî, sadece kendi tekkesindeki müritlerine değil aynı zamanda Ürgüp yöresindeki Hıristiyanlara ve putperestlere İslam dinini öğretmeye çalışmıştır (Vryonis, 1986: 375-378)⁸. Hacı Bektaş'ın bazı eserler kaleme aldığı da bilinmektedir. Bunlar, *Makâlât*, *Fevâid*, *Fatiha Tefsiri*, *Şerh-i Besmele* ve *Şathiye* olmak üzere bilinen en önemli eserleridir (Fığlalı, 1996: s. 158-159; Öztürk, 1986: 887). Bunların arasında en tanınmış olan *Makâlât*'ı on bir bölümden müteşekkildir (Hacı Bektaş, 1996: muh.yer.).

Velâyetnâme'de Hacı Bektaş Velî'nin ileri gelen ve haklarında tafsilatlı bilgi verilen halifeleri; Seyyid Cemal, Sarı İsmail, Kolu Açık Hacım Sultan, Resul Baba ve Pir-Ebi⁹ Sultan'dır (Firdevs-i Rumi, 1958: 56-57)¹⁰. Bektâşi metinlerinde ismi ön plana çıkan Kadıncık Ana'nın müridi Abdal Musa, Hacı Bektaş Velî'nin adına izafeten kurulan Bektâşîlik tarikatını ilk defa tesis eden kişi olarak kabul edilir. Tarikata esas şeklini XVI. yüzyılda Balım Sultan vermiştir (Ocak, 1992: 374). *Velâyetnâmede* Hacı Bektaş'ın Tapduk Emre adında bir halifesinden bahsedilir ve Hacı Bektaş'ın Yunus Emre'nin irşadı işini ona verdiği zikredilir (Köprülü, 1981: 259-260).

Moğollar'ın Anadolu'yu İstilaları ve Dini Zümrelerle İlişkilerine Genel Bakış

Hacı Bektaş Velî hakkında kısa bir bilgiden sonra, Moğollar, Moğolların Anadolu'yu istilası ve Anadolu'nun bu dönemdeki genel vaziyeti ile dönemin dinî gruplarının istiladaki rolleri ve tutumlarının kısaca ele alınması konunun anlaşılması açısından faydalı olacağı görülmektedir.

Moğollar, Gobi Çölü'nün kuzeyine düşen Onan ve Kelüren nehirleri ile Baykal Gölü kıyılarında, doğusunda Hitay (Kuzey Çin), batısında Uygur, kuzeyinde Kırgız ve Selengay, güneyinde ise Tangut (Tangiut) ve Tibet bulunan yörelerde çok sert iklim şartlarında yaşamaktaydılar (Cüveynî, 1998: 84; Grousset, 2006: 189). Bu bölgede tam bir göçebe hayatı yaşayan ve her biri diğerinden bağımsız bir hayat süren Moğol kabileler arasında sonu gelmez mücadeleler bulunmaktaydı. Bu sebeplerde Cengiz Han adını alacak olan ve on yaşında yetim kalan Temuçin, 1165 yı-

ından Moğol kabilelerini etrafına topladığı 1196 yılına kadar ömrünü mücadele ve savaşlarla geçirmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 1995:123; Reşîdu'd-dîn, ty.: I, 211, 219, 220, 233). Moğol kabileleri arasındaki ihtilafları ortadan kaldırıp, rakiplerini bertaraf ettikten sonra ilk istilalarını çevre kabileler üzerine yapan Cengiz'in daha sonraki hedefi Çin ve Mançurya olmuş, 1215 yılında Çin, Moğollar tarafından istila edilmiştir (Reşîdu'd-dîn, ty.: I, 221, 321, vd). Çin ve Mançurya'nın alınmasından sonra artık bir dünya gücü haline gelen Moğol ordusunun sonraki hedefi Uygurlar ve Karahıtaylar olmuş, bu devletlerin de Moğollara tabi olmalarıyla İslam dünyası ile aralarındaki barikat kalkmış ve İslam dünyası Moğol istilasıyla karşı karşıya kalmıştır. Böylece İslam dünyası için kâbusa dönen başta Harzemşahlarla başlayan, zamanla Abbasi toprakları ve Anadolu'yu da içine alan Moğol İstilasası başlamıştır¹¹.

Cengiz Han'dan sonra oğulları ve torunları döneminde de istila hareketi bütün hızıyla sürüp kısa sürede Anadolu sınırlarına dayanmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti bu esnada Orta Doğu'nun en kuvvetli devleti olarak görülüyordu. Devletin başında bulunan Alâeddin Keykubad (1220–1237) bir taraftan devletin hudutlarını genişletirken, diğer taraftan da ülkesini madden ve manen geliştirmeye çalışıyordu.

Moğolların Anadolu Selçuklu topraklarına ilk tecavüzleri İbn Bibî'nin habere göre 1231 tarihinde olmuştur (İbn Bibi, 1996: 420–421). Bu da bize gösteriyor ki İbnü'l Esir'in esefle bize anlattığı¹² Moğol istilası artık Anadolu'yu da tehdidi altına almıştır. Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle beraber oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev dönemindeki idari zaafiyet ve karışıklıklara Babailer isyanını eklenmesi ve Azerbaycan'daki Moğol kuvvetlerinin başına Çurmagun Noyan yerine Sinüit boyundan Baycu Kurçî'nin 1242 yılında tayin edilmesi de bu tehdidin istilaya dönmesine etken olmuştur (İbn Bibi, 1996: 62).

Baycu Noyan Anadolu Selçukluların içinde bulunduğu zafiyeti iyi değerlendiren Anadolu topraklarına saldırmış, 1242'de Erzurum'u alarak, 1243'de de Selçuklu ordusunu Köseadağ'da mağlup ederek Anadolu'yu Moğol tahakkümü altına almıştır. İstilanın ilk dönemlerinde Kafkasya ve Rusya'daki Moğolların lideri Batu Han'ın hâkimiyetini tanıyan Anadolu Selçukluları, 1253 yılındaki kurultayda imparatorluk şehzadeler arasında paylaşılırken Ceyhun Irmağından Mısır'a kadar İran, Azerbaycan, Anadolu, Suriye ve Mısır Mengü Han'ın en küçük kardeşi Hülâgû'nun hissesine düşen ve 1253 baharında harekete geçip 1255'de İran'a giren Hülâgû'nun İsmaililerin kalelerini alıp sonra da Bağdat'ı alarak Abbasi Halifeliğine son verip 1258 yılında Tebriz'e gelmesiyle beraber Türkiye Selçukluları da İlhanlı hâkimiyeti altına girmişlerdir.

Moğol zulmü ve katliamından kaçan halk adeta insan seli gibi bu bölgelerden ayrılarak batıya doğru göç etmeye başlamıştır. Türkistan bölgelerinden başlayan bu göçler Maverâünnehir ve Horasan bölgelerinde batı yönüne doğru sürekli bir bi-

çimde devam etmiştir. Moğol istilasıyla Anadolu'ya gelen yoğun Türkmen kitleleri içinde çok çeşitli mesleklere ve statülere sahip insanlar bulunmaktaydı. Bunlar arasında zengin tacirler olduğu gibi, fikir ve sanat adamları, müderris ve mutasavvıflar ile hatta ilerde beylik ve devletler kuracak boy beyleri de vardı. İşte Moğolların sebep olduğu ve XIII. yüzyılda Anadolu'ya doğru meydana gelen bu göçler, o ana kadar bu topraklarda yapılan göçlerin en yoğun ve en önemlilerindedir. Çünkü bu göçler Küçük Asya'da etnik ve dinî demografinin değişmesine sebep olmuştur.

Bunun sonucu olarak Moğollar Anadolu'yu istila ettiklerinde, Anadolu sosyal ve dinî zümreleşmeler bakımından oldukça zengin bir manzara arz etmekteydi. Abdallar, Ahiler, Haydâriiler, Kalenderiler (Cavlâkiler), Mevleviler, Babailer, Bektaşiler, Şemsiler, Evhadiler, Rufailer, Ekberiler, Kübreviler, vs. bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren dinî, siyasi ve fikri zümrelerdir. Bu dinî grupların çoğu, Moğol istilası öncesinde Anadolu'ya dışarıdan geldiklerinden, daha çok köken farklılıkları sebebiyle ayrışıyorlardı. Elbette içlerinde bazıları da her ne kadar düşünce kökleri dışarıdan gelmişse de Anadolu'da gelişmiş yerli tasavvufi ve sosyal gruplar da vardı; Ahilik, Mevlevilik, Evhadilik, Bektaşilik ve Ekberilik gibi. Bu dinî/tasavvufi ve sosyal zümreler, zaman zaman iktidar rekabetlerine taraf olarak siyasallaştıkları görülüyordu. Ancak esas siyasallaşmaları Moğol istilası ile olmuştur.

Kalenderî babaların kendi şamanlarından pek farklı olmadığını gören Moğollar onlara sempati ile yaklaşmışlar, Anadolu'da kendilerine en yakın dinî zümreler içerisinde Kalenderî grupları görmüşlerdir. Anadolu topraklarını ilk istilaya başladıkları andan itibaren Cavlâkiler, Moğolların en iyi müttelikleri olmuş, hatta istiladan önce başlayan bu ittifak zamanla daha da genişleyerek büyümüştür. Moğollar Anadolu'daki birçok önemli stratejik görevleri Kalenderî şeyh ve dervişlere vermiş, ordularında bu dervişleri istihdam etmiş, onları elçilik görevlerinde ve devletin resmi ideolojisini yayan bürokratları olarak kullanmışlardır. Kalenderilerin bu hizmetlerine karşılık Anadolu'da Moğol muhalifi dinî zümrelerin ellerindeki vakıflar, medreseler, tekke ve zaviyeler elinden alınarak Kalenderilere verilmiştir (Akkuş, 2011: 286–307). Moğolların Anadolu'daki hâkimiyetlerini pekiştirmek ve kalıcılığını sağlamak amacıyla iyi münasebetler tesis ettiği zümrelerden biri de Mevleviler olmuştur. Mevleviler de Anadolu'daki siyasi durumu ve konumundan dolayı Moğolların ve Moğol yanlısı iktidarların himayesini kazanarak 1256 yılından itibaren uzun bir süre Anadolu'nun en nüfuzlu tarikatlarından biri olmuştur.

Moğol saldırılarından ötürü Anadolu'ya gelmiş olan şeyh ve dervişler içerisinde çok sayıda Türkmen babaları da bulunmaktadır. Bunlar İslam dininin henüz tam nüfuz edemediği Türkmenleri İslamlaştırma büyük bir rol oynamışlar, sahip oldukları manevi kültür birikimlerini gittikleri bölgelerde yaymışlardır. Bunların

bir sonucu olarak ta Moğol istilası ve daha sonraki dönemlerde Anadolu'da dinî, siyasi fikri alanda kozmopolit bir yapı oluşturarak burada neşet eden bu dinî zümreler İlhanlı döneminde de Anadolu siyasetinde menfi veya müspet önemli roller üstlenmişlerdir. Bu guruplardan bir kısmı Moğol yanlısı bir tutum içerisinde olurken önemli bir kısmı da İlhanlı hâkimiyetine karşı Anadolu'da mücadele başlatmış ve Moğol tahakkümünün Anadolu'ya tamamen yerleşmesini engellemişler.

Hacı Bektaş Veli'nin Moğol Tahakkümüne Bakışı

Moğol istilasıyla beraber Anadolu'ya gelen Türkmen derviş ve babalarından biri de Hacı Bektaş Veli'dir¹³. Dönemin kaynakları incelendiği zaman Hacı Bektaş Veli'nin Moğollarla ilişkileri hakkında doğrudan ve açık bilgiler bulunmamaktadır. *Velâyetnâme*'de Moğollarla ilgili bazı rivayetler olsa da bunlar daha ziyade Hacı Bektaş ve müritlerinin Moğollar arasında İslam'ı yaymaları ile ilgili menkıbeler olup ilk bakışta tarihi olaylarla bazı noktalardan çelişkili gibi görülmektedir (Firdevs-i Rumi, 2007: 109a-119a). *Velâyetnâme*'deki bu menkıbeler Moğolların Anadolu'yu yağmalamaları; Hacı Bektaş'a saygı duymaları konusunda bazı rivayetleri ihtiva etse de (Firdevs-i Rumi, 2007: 119b, 120b-121b). Moğollarla ilişkileri konusundaki bu bilgiler, diğer tarihi kaynaklardaki rivayetleri de göz önüne alarak yapılacak izaha ihtiyaç duymaktadır. Hacı Bektaş'ın Moğol istilası karşısındaki tutum ve konumu ancak dönemin kaynakları bir bütün olarak ele alınıp dikkatli bir şekilde tetkik edildiği zaman açıkça görülebilir. Bunu net bir şekilde ortaya koyabilmek için de konuyu üç açıdan değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaati ortaya çıkmıştır.

Hacı Bektaş'ın Moğol tahakkümüne bakışını izah edebilmek için çalışmamızda ilk olarak Hacı Bektaş'ın içinde bulunduğu ilmi muhit, çevresi ve yakın dostlarının iyi tespit edilerek üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü onun içinde bulunduğu ortamın Moğollara bakışı bir nevi Hacı Bektaş'ın bakış açısı, bu konudaki düşünce ve uygulamalarını yansıtmaya yönüyle büyük önem taşımaktadır.

İkinci olarak, Hacı Bektaş'ın Moğol yanlısı veya Moğollarla yakın ilişkiler içinde bulunan, Anadolu'nun istilasında onlarla beraber olup yardımcı olan veya istilaya sessiz kalan gruplarla ilişkilerine bakmak gereklidir. Nitekim bu konuların iyi bir şekilde tahlil edilerek araştırılması Hacı Bektaş'ın Moğollarla ilişkisini ve onlara karşı var olan duruşunu açıkça gösterebilir.

Üçüncü olarak da, Hacı Bektaş'ın talebeleri, müritleri ve İlhanlı hâkimiyeti dönemindeki halifelerini incelemeye ihtiyaç vardır. Onun izinden giden öğrencilerinin istila ve istilacılara bakışları bir nevi Hacı Bektaş'ın tavrını yansıtmada ve bunu tespit etmemizde önemli unsurlardan biri olacaktır.

I. Hacı Bektaş ve Çevresinin Moğol Tahakkümüne Bakışı

Velâyetnâme'ye göre başını çektiği Türkmen oymağı ile beraber Horasandan Kırşehir bölgesine gelerek Sulucakarahüyük'e yerleşen Hacı Bektaş Velî, Anadolu'da otuz altı yıl irşat göreviyle uğraşmıştır (Firdevs-i Rumi, 2007: 126a-126b). Bu süre zarfında Hacı Bektaş'ın çevresinde Türkmenler ve Ahiler ağırlıklı olarak bulunmuşlardır. Nitekim *Velâyetnâme* tarafından da teyit edildiği gibi Aşıkpaşazade Tarihi'nde Hacı Bektaş'ın çevresindeki Türkmen gaziler, ahiler ve abdallar diye isimlendirilen dervişlerinde bulunduğu gruplar içerisinde Bacıyan-ı Rum'u seçerek Hatun Ana'nın yanında kalıp kendine ilk onları mürit edindiğini zikreder (Aşıkpaşazade, 1970: 222; Firdevs-i Rumi, 2007: 28b-31a).

Hacı Bektaş Velî'nin Türkmenler, Ahiler, onların şeyhi Ahi Evren, dönemin ulemasından Sadreddin Konevî ve şehir eşrafi ile daima sohbet ve temaslarda bulunduğu, hem Eflâkî hem de *Velâyetnâme*'de anlatılmaktadır (Firdevs-i Rumi, 2007: 83b, 84a-84b vd.; Eflâkî, 1989a: 539-540; Öztürk, 1986: 887). *Velâyetnâme*'deki Ahi Evren ile ilgili rivayetler, bu iki dostun aynı kaynaktan beslendiklerini göstermektedir. Bu yüzden sık sık bir araya gelip Kırşehir yakınlarındaki Gölpınar denilen yerde görüştikleri görülmektedir (Firdevs-i Rumi, 2007:87b-88b). Silah taşımalarına izin verilen, bir şeyhin yönetimi altında bulunan, yolcu ve misafirlerin ağırlanmasından, yolların güvenliğinin, huzur ve asayişinin sağlanmasına kadar çeşitli görevler üstlenen, esnaf ve sanatkârlardan oluşan Ahilerin şeyhi Ahi Evren bir sözünde: "Her kim bizi şeyh kabul edirse, Hacı Bektaş Hünkar'a gitsin; bizi görmek isteyen, Hacı Bektaş Hünkar'ı görsün." demiştir (Firdevs-i Rumi, 2007: 84a; Öztürk, 1986: 888). Gerçekten de Hacı Bektaş'ın ilk öğrencileri aynı zamanda birer Ahî idiler. Ahilerin ayin ve erkânlarında ilk zamanlarda Ahilik ve Bektaşilik arasında büyük benzerlikler vardır. Bu yüzden Ahiler, XIV. yüzyıl sonlarında Bektaşî adını alıp, silsilelerini Hacı Bektaş Velî'ye dayandırmışlardır (Köprülü, 1981: 215-216). Bektaşîlerin Ahilerle olan bu yakınlığı onların da Ahiler gibi Moğol istilasına karşı Anadolu'da onlarla iç içe mücadele ettiklerini göstermektedir. Hacı Bektaş Velî'nin hem Ahi Evren ile var olan yakınlığı, hem de Bacıyan-ı Rum'un lideri konumundaki Fatma Bacı (Kadıcık Ana) ile olan birlikteliği Moğol tahakkümüne bakışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır¹⁴.

Hacı Bektaş'ın Moğol muhalifi Türkmen dervişlerle ilişkisi, onun Moğol karşıtı bir şeyh olduğunun açık delilidir. Evhadiliğin kurucusu ve lideri Ahi teşkilatının şeyhi olan Evhadü'd-din el-Kirmani ile yakınlığı da bilinmektedir. *Menakıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmani*'de Kirmani'nin iyiliklerine mazhar olmuş bir Türkmen şeyhi olarak zikredilmektedir (Muhammed Sivasi, 1994: 81-82). Nitekim bu bilgileri *Velâyetnâme*'de teyit etmekte, Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya geldiğini Kirmani'nin kızı olduğu söylenen Fatma Bacı haber vermektedir (Firdevs-i Rumi, 1958: 18). Ayrıca

Ebu's-Suud Risalesi'nde Kirmanî'nin Menakıpnamesine istinaden aktarılan bir rivayet de Hacı Bektaş'ın halifesi ünlü tasavvuf şairi Yunus Emre'nin ve şeyhi Taptuk Emre'nin de bir süre Muhyiddin Arabi ve Evhadü'd-din Kirmanî'ye talebe olduğu, ondan talim görekerek onun yanında yetiştiği bildirilmektedir¹⁵. Bunun yanında Hacı Bektaş'ın Anadolu'da Kübrevî şeyhi olan Necmü'd-din-i Daye ve Ekberilerin Şeyhi Sadreddin Konevî ile ilişkileri göz önüne alındığında onun Moğol karşıtlığı daha iyi anlaşılmalıdır.

Velâyetnâme'de Hacı Bektaş'ın çok yakın dostlarından biri olarak tanıtılan ve Hacı Bektaş'ın müridi Pir-Ebi Sultan'ın Konya'ya gelmesinde; meşrebini burada yaymasında büyük rolü olduğu vurgulanan Şeyh Sadreddin Konevî de (Firdevs-i Rumi, 2007: 140a-140b) Moğol tahakkümüne muhalefet etmiş, Vasiyetinde gençlerin ve gücü yetenlerin Anadolu'yu terk etmelerini öğütlemiştir (Ergin, 1958: II, 82-83). Nitekim Moğollara karşı Anadolu'daki Türkmen isyanlarını teşvik eden onlara destek veren din âlimlerinden biri olan dönemin büyük müderrislerinden Sadreddin Konevî'dir. Sadreddin Konevî'nin Moğolların zulmünden kaçıp onlarla mücadele eden uç bölgelerdeki Türkmenlerle münasebeti olduğunu Aksarâyî bize bildirmektedir. Burada Aksarâyî, Sadreddin Konevî'nin etrafında "tasavvuftan dem vuran hilekâr taife" dediği uç bölgelerdeki Türkmenlerden bahsetmektedir (Aksarâyî, 2000: 69). Ayrıca Sadreddin Konevî, Moğollara isyan eden Şerafeddin Hatiroğlu'na gönderdiği bir mektubunda kendisine evladım diye hitap edip Moğollara karşı isyana teşvik ettiği görülmektedir¹⁶. Bütün bunlar, Türkmen çevrelerin Sadreddin Konevî'ye yakınlığını Konevî'nin de onlar gibi düşündüğü ve Moğollara karşı aynı safta olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu iki mürşidin Moğol iktidarının özellikle 1261 yılından sonra Muinü'd-din Süleyman Pervane, Sahib Ata Fahrüddin Ali, Vezir Tacü'd-din Mu'tez, Caca Oğlu Nureddin gibi ümera vasıtasıyla Türkmenler üzerinde meydana getirdikleri şiddet ve baskılardan çok tedirgin oldukları anlaşılmalıdır. Her iki mürşidin dostu Ahi Evren Şeyh Nâsirü'd-din Mahmud ve arkadaşları 1261 yılında Kırşehir'de katliama tabi tutulmuş ve orada şehit edilmişlerdir (Aksarâyî, 2000: 55-56).

Hacı Bektaş'ın *Velâyetnâme*'de zikredilen yakın çevresi, dostları ve arkadaşlarına bakıldığı zaman yoğun olarak Moğol muhalifi bir kesimle karşılaşmaktayız. Hacı Bektaş'ın çevresinin Moğol muhalifleri ile çevrili olması açıkça kendisinin de bu çevre gibi düşünüp hareket ettiğini göstermektedir. Dostları ve arkadaşlarından hareketle Hacı Bektaş'ın da Anadolu'daki Moğol tahakkümüne muhalif olduğunu net bir şekilde dile getirebiliriz.

II. Hacı Bektaş'ın Moğol Yanlısı Dinî Zümrelerle İlişkisi

Hacı Bektaş'ın Moğol tahakkümüne bakışını sağlıklı bir şekilde ortaya koymak için Moğol yanlısı veya Moğollarla yakın ilişkiler içinde bulunan, Anadolu'nun istilasında onlarla beraber olup yardımcı olan veya istilaya sessiz kalan gruplarla ilişkilerine de bakmak gerekir. Moğol yanlısı dinî zümreler denildiği zaman şüphesiz ilk akla gelen kesim Kalenderilerdir. Kalenderi gruplar (Cevlâki, Haydarî, Rufaî) daha Anadolu'nun istilası sırasında Moğolların yanında yer almışlar, savaşlarda onlarla beraber olup yardımcı olmuşlar, Anadolu'nun Moğol tahakkümü altında kaldığı yıllarda da desteklerini artırarak devam ettirmişlerdir (Akkuş, 2011: 286–307).

Hacı Bektaş Velî, Kalenderi gruplar içerisinde ele aldığımız Haydarilerin şeyhi Kudbeddin Haydar ile yakınlıkları görülse de Moğol yanlısı Kalenderilerle ilişkileri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Sonraki dönem Bektaşî dervişleriyle Kalenderiler arasında bazı temaslar olsa da Hacı Bektaş'ın yaşadığı dönemle ilgili kaynaklarda bir rivayete karşılaşılmamıştır. Nitekim gerek Makâlât'da olsun gerekse Hacı Bektaş Velî'den çok sonra kaleme alınan *Velâyetnâme*'de bu konuda herhangi bir bilgi mevcut değildir¹⁷. Her iki kaynakta da Hacı Bektaş'ın çağdaşı olan ve Anadolu Kalenderi grupların ileri gelenlerinden Cavlakî Şeyhi Ebubekir Niksari, Şeyh Ömer Girihî, Hacı Mübarek Haydarî, Şeyh Muhammed Haydarî ve Aybek Baba gibi dervişlerden bahsetmemesi Hacı Bektaş'ın Moğol yanlısı dinî zümrelerden uzak olduğunun da kanıtıdır. Buna mukabil dönemin kaynaklarından olan Eflâkî zikredilen kalenderi şeyhlerini Mevlana ve çevresi ile yakın ilişkiler içerisinde gösterip haklarında müspet bir üslûp kullanmaktadır (Eflâkî, 1989a: 233, 506–507; 1989:17). Hemen hemen aynı dönemde yaşamış ve bütün bu şahsiyetleri tanımış olan *Fustât'ül-Adâle* yazarı İbn'ül-Hatîb'e göre ise bu zatlar asla makul kişiler olmayıp, İslam dairesinin dışında kalan aşâğılık mahlûklardır şeklinde tavsif edilmektedir (Turan, 2010: 537–538).

Hacı Bektaş Velî'nin zamanın mutasavvıflarından Mevlânâ Celaleddin-i Rumî ile ilişkileri konusunda kaynakların yaklaşımlarında farklılıklar bulunmaktadır. Bektaşî kaynakları Mevlânâ ile Hacı Bektaş'ın araları iyi olduğunu vurgularken (Firdevs-i Rumi, 1958: 48–49), Mevlevî kaynaklarından Eflâkî, Hacı Bektaş hakkında anlattığı her iki rivayette de ona iyi gözle bakmamaktadır. *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş*'daki bilgilerin aksine Eflâkî, Hacı Bektaş'ın Mevlânâ'yı kıskandığı, aleyhine laflar söylediği ve onu ayıpladığı, Mevlânâ'nın da onu Moğolların Kırşehir valisi olan Nureddin Caca'ya kötülediğini ve Hacı Bektaş'tan soğutup kendine bağladığını zikreder (Eflâkî, 1989a: 411–413, 539–540). Eflâkî'de ki rivayetleri ve Hacı Bektaş'ın Moğol valisi Nureddin Caca'ya şikâyet edilmesi konusunu *Velâyetnâme*'de teyit etmektedir (Firdevs-i Rumi, 2007: 45a-48a).

Eflâkî, Hacı Bektaş'ı “marifetle dolu ve aydın bir kalbe sahip olmasına rağmen şeriata uymamakla” itham etmekte ve bu sebepten dolayı da Mevlânâ'nın Hacı Bektaş'ın doğru yolda olmadığını söylediğini rivayet etmektedir (Eflâkî, 1989a: 411–412, 539–540). Ayrıca Eflâkî, Mevlânâ'nın Hacı Bektaş'ı insan yüzülü şeytana benzettiği bir şiirini de nakleder (1989a: 540). Ancak Mevlevî kaynağı Eflakî'nin rivayetlerine ihtiyatla bakmak gerekmektedir. Eflakî'deki Hacı Bektaş hakkındaki olumsuz imaj dinî saiklerden ziyade siyasi sebeplere bağlı olabilir. Nitekim Mevlevî kaynakların aksine *Velâyetnâme*, Hacı Bektaş-Mevlânâ ilişkisini belki Mevlânâ'nın o dönemdeki siyasi nüfuzu ve itibarından dolayı daha müspet bir portre çizer. *Velâyetnâme* yazarına göre, Mevlânâ ile Hacı Bektaş'ın araları çok iyidir ve Mevlânâ, Hacı Bektaş için övgü dolu sözler söylemektedir (Firdevs-i Rumi, 1958: 48–49). Eflâkî'nin rivayetlerinden de anlaşılan o ki, Moğolların Anadolu'daki dinî siyasetlerine uygun bir duruş sergileyen Mevleviler, Moğol karşıtı olan Bektaşilerle iyi geçinmemektedirler.

Hacı Bektaş ile Mevlana arasında meşrep yönünden ayrılık olduğu gibi aralarında dil ve hitap yönünden de büyük farklılıklar bulunmaktadır. Mevlana daha ziyade yüksek bir sınıf tarafından tutulan ve elit zümrenin mistik zevkine tercümanlık ederken; Hacı Bektaş dil ve üslubuyla halk tabakasını kucaklamış ve daha ziyade halkın mistik zevkine ışık tutmuştur. Bu yönleriyle Mevlevilik aristokrat bir tarikat görünümü arz ederken, Bektaşilik, anonim besteleriyle, hece vezniyle yazılmış besteleriyle, sazıyla, sözüyle bir halk tarikatı olmuştur (Gölpınarlı, 1999: 238).

Hacı Bektaş ile Mevlana arasında erkân ve usul yönünden de önemli farklılıklar bulunmaktadır. Aralarındaki önemli farklılıklardan biride tasavvufi yolda manevi makamlara ulaşmada tercih edilen yol ve yöntem farkıdır. Mevlana, enfûsî dediğimiz nefsi ve şeytani duygu ve düşüncelerden benliği arındırarak seyr-i sülûğünü tamamlama metodunu tercih ederken (Gölpınarlı, 1963: 110–119), Hacı Bektaş, afakî dediğimiz eserden yola çıkarak eserin sahibine ulaşma, eşyanın esrarını ve güzelliğini temaşa ederek yaratanın celal ve cemaline ulaşma usulünü benimser. Muamelat konusunda da farklılıklar bulunmakta bu sebeple de Mevlana Hacı Bektaş'ı şeriata uymamakla suçlamaktadır (Eflakî, 1989a: 411-412). Mevlana Müzesi Kütüphanesi 2599 numarada kayıtlı Rubailer adlı eserin sonuna eklenen ve kendisine sorulan bazı sorulara verdiği cevapları konu alan Farsça bir risalede, Hacı Bektaş “nafile namazlar kocakarı işidir” diyerek namazların kısaltılmasını söylerken (Risale-i Tatavvu, nr.2599, yp87b), Mevlana namazları kısaltanları hakir görmektedir¹⁸. Mevlana ve Hacı Bektaş arasındaki dinî ve fikri farklılıklardan meydana gelen mücadele, Moğolların Anadolu'yu işgal etmelerinden sonra siyasi bir hüviyet kazandığı söylenebilir.

Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edilmesine sessiz kalan ve Moğollara itaati savunan bir anlayışa sahip olan Mevleviler tutumlarından dolayı Moğol muhalifi dinî zümreler tarafından eleştiri ve tepkilere maruz kalmışlardır. Mevleviler bu tutumlarından dolayı meşreplerini yaymada Moğollar ve Moğol yanlısı ümera tarafından da büyük destek görmüşler ve Anadolu'nun Moğol hâkimiyeti döneminde büyük nüfuz elde etmişlerdir (Akkuş, 2011: 326–356). Mevlevi kaynaklarının Hacı Bektaş ve müritleri ile Buzağı Baba gibi Moğol muhalifi Türkmen şeyhlerine iyi gözle bakmaması; buna mukabil Kalenderi gruplara itibar etmeleri İlhanlı dinî siyasetinin bir sonucu olarak düşünülebilir. Hacı Bektaş'ın hem Moğol yanlısı Kalenderi gruplarla mesafeli olup onlardan uzak durması, hem de istilaya sessiz kalan ve Moğollara itaati öğütleyen Mevlevilerle yukarıda açıklamaya çalıştığımız ilişkileri onun Moğol tahakkümüne bakışını gösteren delillerden biridir.

III. Hacı Bektaş'ın Müritleri ve Halifelerinin Moğollarla İlişkisi

Hacı Bektaş'ın Moğol tahakkümüne bakışını görebilmemiz için onun talebeleri, müritleri ve İlhanlı hâkimiyeti dönemindeki halifelerinin Moğollarla ilişkilerinin olup olmadığı noktasını da ele almak gerekmektedir. *Velâyetnâme*'de Hacı Bektaş'ın birçok halifesinin de ismi zikredilmekte ve onların bizzat Hünkâr tarafından belli bölgelere gönderildiklerinden bahsedilmektedir. *Velâyetnâme* halifelerin sayısını üç yüz atmış olarak verdikten sonra bunlardan on dört tanesinin ismini zikretmekte ve ilk beş halifesinin hakkında tafsilatlı bilgiler vermektedir. İsimleri zikredilen halifeleri Seyyid Cemal Sultan, Sarı İsmail, Kolu Açık Hacim Sultan, Baba Resul, Pir-Ebi Sultan, Recep Seyyid, Sarı Kadı, Ali Baba, Barak Baba, Bahaü'ddin Sultan, Yahya Paşa, Ertalas-Pûş, Hızır Samet (Sâmit) ve Dost-u Hüdâ'dır (Firdevs-i Rumi, 2007: 127a). *Velâyetnâme*'nin muhtelif sayfalarında Kadıncık Ana, Abdal Musa, Sarı Saltuk, Can Baba, Tabtuk Emre, İbrahim Hacı ve Seyyid Mahmud gibi birçok halife ve müridinden de bahsedilir. Hacı Bektaş'ın Kara Donlu Can Baba ve Hoy Ata gibi mürit ve halifelerinin Moğollar arasında İslamiyeti yayma konusunda şuan ki tarihi bilgilere uymayan birkaç menkbe dışında onlarla iyi münasebetleri hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye sahip değiliz¹⁹. Bilakis Moğollarla sürtüşen, onlarla mücadele eden, onlar tarafından katledilen veya Moğollar yüzünden bölgelerini terk eden mürit ve halifeleri hakkında bilgiler mevcuttur. Aşıkpaşazâde'nin de teyit ettiği gibi ilk müridi olan Kadıncık Ana (veya Fatma Bacı) Moğollara karşı Ahilerle beraber Kayseri'de savaşmış ve esir düşmüştür (Aşıkpaşazâde, 1970: 222; Muhammed Sivasî, 2008: 183).

Hacı Bektaş'ın Moğollarla mücadele eden halifelerinden biri de Sarı Saltuk'tur. Sarı Saltuk'a bağlı olan Türkmen dervişler Moğollara karşı mücadelede Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un (1246–1260) yanında yer almışlardır. Anadolu'dan Hacı Bektaş'ın halifelerinden Sarı Saltuk adlı aşiret şeyhinin

liderliğinde Çepni boyuna mensup II. İzzeddin'e tâbi zümreler olduklarından şüphe olmayan bu Türkmenler, Moğollarla mücadelesinin ardından Bizans'a sığınan II. İzzeddin ile beraber hareket edip Moğol işgali altındaki Anadolu'yu terk ederek önce kendilerine tahsis edilen Dobruca bölgesine yerleştirilmişler, daha sonra Şeyhleriyle beraber Kırım'a geçmişlerdir²⁰.

Hacı Bektaş'ın talebelerinden olan ve Moğollarla mücadele eden Türkmen şeyhlerinden bir diğeri de Hoca Ahmet Yesevî mektebine mensup Bahau'd-din Toğan'dır. Moğol muhalifi olan bu Türkmen Şeyhinin yine kendi gibi Moğol aleyhtarı olan Sadreddin Konevî ile mektuplaştıkları ona yazdığı, Mevlana müzesi kütüphanesinde bulunan birkaç mektubundan da anlaşılmaktadır (Hacıgökmen, 2001: 46).

Hacı Bektaş'ın halifelerinden biri olan Tabduk Emre'nin de Moğollar ve Moğol yanlısı Selçuklu ümerası ile arası iyi değildir. Niğdeli Kadı Ahmed, Taptuklu dervişlerin İlhanlı hâkimiyeti döneminde katliama tabi tutulduklarını belirtir. Ayrıca Kadı Ahmed kendi zamanında Taptukluların İbrahim Hacı'nın liderliğinde yeniden faaliyete geçtiklerini, devlet adamlarının bu Taptukluları yok ederlerse cennete gireceklerine kefil olacağını da yazmaktadır (Kadı Ahmed, 102b-108a). Bundan da anlaşılıyor ki, Kadı Ahmed'in tavsiyesi Moğol yanlısı devlet adamları tarafından Hacı Bektaş'ın müridi İbrahim Hacı'nın üzerinde yerine getirilmiştir²¹ (Kadı Ahmed, 103a; Firdevs-i Rumi, 2007: 34a-35b).

Elvan Çelebi de (1367) *Menakıb'ül-Kudsiyye* adlı eserinde Hacı Bektaş ile Edebali'nin ismini birlikte zikretmekte ve onların sultanla savaştan kaçındıklarını bildirmektedir (Elvan Çelebi, 1995: 169). Bu kayıttan ve tarihi verilerden yola çıkıldığı zaman Hacı Bektaş'ın 659/1261 yılında vuku bulan Kırşehir'deki Ahilerin isyanına katılmadığı ve bu isyan sırasında Şeyh Edebali'nin de Kırşehir'de bulunduğu sonucuna ulaşılabilir²². Nureddin Caca'nın Kırşehir'de gerçekleştirdiği katliamdan sonra Hacı Bektaş'ın birçok halifesi gibi Geyüklü Baba ve Abdal Musa ile Osman Gazi'nin kayın pederi Edebali, oğlu Ahi Mahmud, yeğeni Ahi Hasan'ın da bu katliamdan kurtulup uç bölgelere göçtükleri görülmektedir²³.

Kırşehir'den göçenler, Kırşehir ve çevresinde kalanlarla ilgilerini kesmeyip Nureddin Caca ile mücadelelerini sürdürdükleri de anlaşılmaktadır. Nitekim Hacı Bektaş'ın müridesi Fatma Ana (Kadıncık Ana), uçlardaki Türkmenlerle irtibat kurduğu Abdal Musa ile gizli siyasi ilişkilerden dolayı Nureddin Caca tarafından takibata uğradığı ve bu siyasi baskılara dayanamayarak Sulucakarahöyük'e göçmek zorunda kaldığı rivayet edilmektedir²⁴. Bu bilgileri Eflâki'de teyit etmekte ve Mevlana'ya düşman olan kişilerin göç ettiklerini çeşitli vesilelerle bildirmektedir (Eflâki, 1989a: 127-128).

Moğolların Anadolu'da uyguladıkları dinî politikalarından biri de kendilerine muhalif dinî grup ve zümrelere karşı onların mücadelelerini kırmak maksadıyla bu zümreleri kendi taraftarı olan zümreler içerisinde pasivize etme yöntemidir. Bu sebeple muhalif birçok şeyhin elindeki vakıflara el konulmuş ve kendi yandaşlarına tahsis edilmiştir. Bu amaçla Anadolu'daki birçok hangah ve zaviye Moğol yanlısı Kalenderilere verilmiş veya Moğollara itaati savunan Mevlevilere tahsis edilmiştir. Kalenderleştirme veya Mevlevileştirme siyaseti uygulamıştır. Nitekim Eflâkî'nin Hacı Bektaş'ın Mevlânâ'ya kerhen baş koymak zorunda kaldığını bildirmesi de bunu teyit etmektedir (Eflâkî, 1989a: 412–414). Bu durum karşısında Bektaşiler gibi muhalif zümreler bir nevi zorunlu tehcir politikasına tabi tutulmuşlardır. Hacı Bektaş'ın manzum olan *Velâyetnâme*'sinde zaman zaman halife ve müritlerine uç bölgelere gitmelerini öğütlemekte ve emretmektedir.²⁵ *Velâyetnâme*'de Hacı Bektaş'ın dost-ı sâdik'ı olarak tanıtılan şeyh Sadreddin Konevî de vasiyetinde gençlerin ve gücü yetenlerin şu Diyar-ı Rum'u (Anadolu'yu) terk etmelerini öğütlemektedir (Ergin, 1958: II, 82–83).

Velâyetname'nin de belirttiği gibi Hacı Bektaş'ın halifeleri onun emri ve işareti doğrultusunda Anadolu'nun Moğol tahakkümünden uzak uç bölgelerine göç etmişlerdir. Bu sebeple onun baş halifeleri olan Seyyid Cemal Sultan, Kütahya Altıntaş taraflarına; Sarı İsmail, Menteşe ili Denizli Tavas bölgesine; Kolu Açık Hacim Sultan, Germiyan ili Uşak Susuz taraflarına; Baba Resul, Kütahya Hisarcık civarlarına; Barak Baba, Karesi yurdu Balıkesir bölgesine göç etmişlerdir (Firdevs-i Rumi, 2007: 127a-139b, 142b). Hacı Bektaş *Velâyetname*'ye göre beşinci halifesi olan Pir-Ebi Sultan'ı da Konya'dan gelen talep doğrultusunda dostu Sadreddin Konevî'nin yanına göndermiştir (Firdevs-i Rumi, 2007: 139b-141a).

Moğolların Anadolu'yu işgallerinden sonra Anadolu'daki birçok bilginin Suriye, Mısır, Irak ve uç bölgelere göç ettikleri görülmektedir. Moğollar tarafından şehit edilen Necmeddin Kübra'nın halifesi *Mirsadü'l-İbad* adlı eserin müellifi Moğol muhalifi Necmeddin Dâye Sivas'tan ve Nureddin Mekki Aksaray'dan Irak'a göçmüşlerdir.²⁶ Moğol karşıtı bu şahısların Irak'taki tasavvufi çevrelere yine kendileri gibi Moğol muhalifi Hacı Bektaş hakkında bilgiler götürdükleri görülmektedir.²⁷ Nitekim *el-Veledü's-Şefik*'in sahibi Kadı Ahmed, Nured-din'i Mekki'nin Aksaray ve Niğde çevresindeki Türkmen dervişleri arasında bulunduğunu, Hacı Bektaş'ın halifesi Taptuk Emre ile görüştüğünü yazmaktadır (Kadı Ahmed, 102b-108a). Hacı Bektaş'ın halife ve müritlerinin bazılarının Moğollar tarafından öldürüldüğü, uç bölgeler ve Anadolu dışına kaçabilenlerin ise kurtulduklarını görülmektedir. Bütün bu açıklamalar Hacı Bektaş ve bağlılarının Moğolların aleyhinde olduğu net olarak göstermektedir.

Sonuç

Hacı Bektaş'ın, çevresi, arkadaş ve dostları incelendiği zaman onun hep Moğol tahakkümüne karşı çıkan bir muhit içerisinde yaşadığı ortaya konuldu. O, Moğol aleyhtarlığında dostlarının yanında olup, kendisinin de mensup olduğu Türkmen boyu, Moğollarla olan mücadelelerini devam ettirdi. Bu tutumu nedeniyle dönemin Moğol yanlısı tarihçileri tarafından eleştirilip hakkında ayrıntılı bilgiler verilmedi. Bu nedenle daha az tanındı. Diğer yandan Hacı Bektaş Veli, Moğollarla mücadele eden birçok sevdiği kimsenin bu uğurda katledilmesine şahit olduğundan Moğollardan hep uzak kalmaya çalıştı.

Hacı Bektaş, Moğol yanlısı dinî ve sosyal zümrelerden uzak durarak, kendisi ve halifeleri Moğollara yakın olan veya onlara itaati savunan dinî gruplarla ilişkilere girmede. İlhanlı dinî politikası gereği Moğol yanlısı dinî zümreler Anadolu'daki Moğol tahakkümü altındaki bölgelerde siyasi ve askeri destekle hızla yayılırken Bektaşilik geriledi. Moğol yanlısı kaynaklardaki Hacı Bektaş hakkındaki olumsuz imajın dinî sebeplerden ziyade siyasi nedenlere bağlı olduğu görüldü. Hacı Bektaş, Moğol zulmü ve aleyhtarlığından dolayı Abdal Musa, Geyüklü Baba, Seyyid Cemal Sultan ve Hacım Sultan gibi halifelerinin büyük bir kısmını uç bölgelere gönderdi. Göç etmeyip Niğde ve Aksaray bölgesinde kalan halifesi Taptuk Emre'ye bağlı olan Bektaşî dervişleri de Moğollar tarafından öldürüldü.

Çalışmamızda sunduğumuz ve açıkladığımız deliller; dil ve üslubuyla halk tabakasını kucaklayan, daha ziyade Türkmen halkın mistik zevkine ışık tutan Hacı Bektaş Veli'nin, Moğol karşıtı ve İlhanlıların Anadolu politikalarına muhalif bir zümrenin lideri olduğunu göstermektedir. Nitekim Anadolu'nun İlhanlı hâkimiyetinden kurtulmasıyla beraber Bektaşîlerin Anadolu'da büyük bir nüfuz ve itibar kazanmaları Hacı Bektaş üzerindeki Moğol baskı ve tahakkümünün göstergesidir.

Sonnotlar

- ¹ Kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hacı Bektaş Veli'nin 1200'lü yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. *Velâyetnâme*'de, Hacı Bektaş Veli'nin Nişabur'da doğduğu, babasının İmam Musa Kazım soyundan olan Seyyid Muhammed b. Musa es-Sani, annesinin ise Şeyh Ahmed adında bir bilginin kızı olan Hatem Hatun olduğu ifade edilir (Firdevs-i Rumi, 1958: 1-4). Çocukluk devresini Nişabur'da geçirdikten sonra, babası onu Lokman Perende'ye götürmüş, Lokman Perende ona Hoca Ahmed Yesevî yolunu öğretmişti (Firdevs-i Rumi, 1958: 5; Köprülü, 1981: 50; Vryonis, 1986: 369.). *Velâyetnâme* yazarına göre, bir ders esnasında gösterdiği bir keramet neticesinde "Hünkâr", hac esnasında gösterdiği bir keramet neticesinde de "Hacı" unvanları verilmiştir (Firdevs-i Rumi, 1958: 6).
- ² Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taşgın, Ahmet, "Hacı Bektaş'ın Rum'a Gelişi: Seyahati ve Rum Erenleriyle Karşılaşması", Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş

Veli Sempozyumu (Nevşehir, 17-18 Ağustos 2009), Yayına Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009, ss. 1-9.

- 3 *Velâyetnâme*'de Hacı Bektaş'ın gerek Anadolu'ya gelişi ve gerekse Anadolu'da karşılaşması ile alakalı, keramet motifleri üzerine bina edilmiş bazı rivayetler vardır. Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya güvercin donunda gelmesi, Karaca Ahmed'in bir duvara binerek onu karşılaması, Anadolu erenlerinin onun gelişine engel olmak istemeleri bu tarz motifler arasında gösterilebilir (Firdevs-i Rumi, 1958: 20–27). Hacı Bektaş'ı karşılayıp misafir eden Fatma Bacı'nın kimliği de oldukça tartışmalı bir konudur. Zira Mikâil Bayram İdris Hoca'nın hanımı olarak gösterilen bu şahsın, Evhadüddin Kirmânî'nin kızı Fatma Bacı olduğunu söylemektedir. O'na göre Fatma Bacı, Ahilik içerisinde önemli yer tutan Ahi Evren Nasireddin Mahmud el-Hoyî ile evlidir. Verilen bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Fatma Bacı'nın ya iki defa evlendiği yahut da *Velâyetnâme*'de verilen bilgilere ihtiyatla bakılması gereği ortaya çıkar ki Bayram bu konuya açıklık getirerek Molla İdris'le yapılan evliliğin onun üçüncü evliliği olduğunu söylemektedir (2003: 112–113). *Velâyetnâme*'ye göre Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişi ve izlediği yol hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Esra Doğan, "Hacı Bektaş Veli'nin *Velâyetnâmesine* Göre Horasan'dan Rum'a İzlediği Yol", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* S:4, 58-82.
- 4 Iréné Melikoff Hacı Bektaş Veli'nin de isyana katıldığı kanaatindedir. Yazara göre, yaşadığı dönemde adını çok fazla duyurmayıp kendi kabuğuna çekilmesi şeyhin isyana katıldığına bir delildir (Melikoff, 1998: 90-94.).
- 5 Hatta Haslok daha da ileri giderek onu sadece bir söylentiden ibaret kabul etmektedir (Haslok, 2000: 46, 71). Nitekim müritlerinin olup olmadığı konusundaki belirsizlik de aynı sebepten kaynaklanmaktadır. *Velâyetnâme*'de birçok müridinden bahsedildiği halde Hacı Bektaş'ın bilinen tek müridinin evinde misafir olduğu Kadıncık Ana olduğunu ifade edenlerde bulunmaktadır (Şahin, 2007: 70–71). Ancak gerek günümüzde özellikle Osmanlı döneminde tarikatın etkisi ve nüfuzu göz önüne alınınca bu ifadelerin tutarsızlığı açıkça görülmektedir.
- 6 Melikoff, Hacı Bektaş Veli'nin karakterinde daha ziyade Şamanist motiflerin ağır bastığı kanaatindedir. *Velâyetnâme*'de anlatılan, Said Hacı'nın Hacı Bektaş'ın buyruğuyla ateşe konmuş bir kazana girerek kırk günde eriyip, küçük bir çocuk haline geldiği ve bir başka kırk gün içinde ermiş halinde kazandan çıkarak Hacı Bektaş'ın Makâlât'ını Türkçeye çevirdiğine dair rivayet buna en güzel örneklerden birisidir (Firdevs-i Rumi, 1958: 61). Melikoff'a göre bu olayda Şaman olmanın gereği olarak bir yeniden doğuş hadisesi, dinsel bir oluşum teması vardır. Yine burada Şamanların olağan üstü güçlerinden olan ateşten etkilenmeme olayı ve dinsel bir eşya olan Şaman motiflerini de görmek mümkündür (Melikoff, 1998: 101). Vryonis de aynı görüşte olup Bektaşiliğin başlangıçtan itibaren Heteredoks bir yapıya sahip olduğu düşüncesindedir (1986: 372). Ancak, Ethem Ruhi Fiğlalı, Yaşar Nuri Öztürk ve Mikail Bayram gibi akademisyenler Makâlât, Fevâid gibi eserlerinden hareketle onun Sünnî bir karaktere sahip olduğunu ifade ederler (Fiğlalı, 1996: 150 vd.; Öztürk, 1990: 23; Bayram, 2003: 143-153).
- 7 Ahmet Yaşar Ocak, Hacı Bektaş'ın meşrep olarak Haydariliği benimsediği kanaatindedir. O, Hoca Ahmed Yesevî ve Kutbeddin Haydar'ın geleneklerini aynen devam ettirmiş, Anadolu'ya geldikten

- sonra Baba İlyas'a mürit olmak suretiyle Vefâiyye tarikatına girmiştir (Ocak, 2002a: 163–164). Mikâil Bayram, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi (H. Çelebi Kısmı) Nr.1183 yp.74a-76a daki bir risaleye dayanarak Hacı Bektaş Veli'nin Ahmed Yesevi mektebine mensup Sünnî bir şeyh olduğunu belirtmektedir (Bayram, 2003: 150–151).
- ⁸ Ahmet Yaşar Ocak'a göre, bu daveti İslam hoşgörüsüne uygun bir şekilde, mühtedileri birden bire geleneklerinden uzaklaştırmadan, İslam'ı onların içine adapte etmek suretiyle gerçekleştirmiştir (Ocak, 2002a: 159).
- ⁹ Pir-Ebi isminin kullanılışı hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Pir-âb şeklinde kullanımı olsa da Konya'da bir mahalleye ismini vermiş ve halk arasında Pirebi şeklinde teleffuz edilmesinden dolayı biz de Pir-ebi şeklini tercih ettik.
- ¹⁰ Bu dervişlerin faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Vryonis, 1986: 379–380.
- ¹¹ İslam dünyasına yönelik Moğol istilasının başlaması ve Abbasi Halifeliğini yok etmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, 1997: 29-228.
- ¹² Tarihçi İbnü'l Esir bu istila hareketini, "Moğol istilasını yazmaktan yıllarca kaçındım. Bu olayı yazmayı hiç istemiyordum. Bazen yazmanın gereğine inanır ve bir adım ileri atar, sonra vazgeçip iki adım geri gerilerdim. İslam'ın ve Müslümanların ölüm haberini ve başlarına gelen bu büyük felaketi yazmak kime kolay gelebilir? Kim bu büyük felaketin yazılması ve anlatılmasını kolay görebilir? Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felaketten önce ölüp gitseydim! Adım, sanım unutulsaydı da bu hadise ile karşılaşmasaydım ve bu olayı yaşamaysaydım!" sözleri ile anlatmaya başlar ve Moğol istilasının İslam dünyasında meydana getirdiği dehşet havasını çok güzel bir şekilde tasvir eder (İbnü'l Esir, 1987: 358).
- ¹³ *Velâyetnâme*'ye göre mensubu olduğu Türkmen oymağı ile beraber Horasan'dan Kırşehir bölgesine gelerek Sulucakarahüyük'e yerleşen Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da otuz altı yıl irşad göreviyle uğraşmıştır (Firdevs-i Rumi, 2007: 126a-126b). Hacı Bektaş otuz altı yıl Rum'da kaldığına, 1271 yılında da vefat göre 1235 tarihlerinden önce Anadolu'ya geldiği anlaşılmaktadır. Buna Hacı Bektaş Veli ve beraberindeki Türkmen oymağının Horasan'dan çıkıp uzun yolculukları ve hac ziyareti de eklendiği zaman Moğol istilasının başladığı 1220 tarihinden sonra bölgeden ayrıldıkları görülmektedir.
- ¹⁴ Evhadüddin Kirmani'nin kızı olduğu rivayet edilen Fatma Bacı (Kadıncık Ana) uzun bir süre Moğolların elinde esir kalmıştır. Kirmani Menakıpnamesi'ndeki yirminci hikâyede bu konu hakkında tafsilatlı bilgiler mevcuttur. Menakıpname'ye göre Fatma Bacı, Köseadağ yenilgisinden sonra Kayseri'nin Moğollar tarafından zaptı sırasında esir alınmış ve 1259–1260 yılında Sahip Fahreddin Ali'nin sulh için Hülagu'nun yanında bulunduğu sırada Hülagu'dan özgür kalmasını istemiş ve Anadolu'ya tekrar dönmüştür (Muhammed Sivasî, 2008: 182–184). Hacı Bektaş'ın en yakınlarından olan, adı Bektaşî metinlerinde sık sık anılan ve Bektaşîliğin kuruluşunda büyük emeği olan Kadıncık Ana'nın 18 yıl Moğollara esir olması onun ve Bektaşîlerin Moğollara bakışını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.
- ¹⁵ Risale-i Ebu's-Suud, Konya Yusufâğa Kütüphanesi 6730 numarada Risale-i Havas adıyla zikredilen mecmua içerisinde kayıtlı bir risaledir. Bu risalede Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerin faziletinden bahsederken Kirmani risalesinden (muhtemelen menakıpnamesi kastediliyor) bilgiler vererek Yunus Emre'nin Muhiddin Arabî vesilesiyle zikrolunan faziletli ayetler hakkında talim gördüğünü

söyler. Ayrıca risalede Yunus Emre'nin aldığı bu eğitimden sonra şiir ve hitabet kuvveti bulunduğunu da zikreder (Nr.6730, 42b-43b).

¹⁶ Sadreddin Konevi'nin Türkmen isyanlarıyla ilişkisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Hacıgökmen, 2001: 39-49.

¹⁷ Kalenteri gruplar arasında zikrettiğimiz dönemin Haydarileri hakkında *Velâyetnâme*'de bir bilgi yoksa da Haydarilerin piri sayılan ve Moğol istilasından önce vefat eden Kutbeddin Haydar (ö.1220?) hakkında geniş malumat mevcuttur (Firdevs-i Rumi, 2007: 15b-26b).

¹⁸ Hacı Bektaş'ın bu düşüncesini Evhadüddin Kirmani'den aldığı iddia edilebilir. Nitekim muhalifleri de Kirmani'yi namaz kılmamakla itham etmektedirler ki bunun temelinde onun namazların tahfif edilmesi konusundaki fikirleri yatmaktadır. Kirmani'nin Menakıpnamesinde bununla ilgili bir rivayet mevcuttur. Menakıpnâme'nin otuzuncu hikâyesinde Şeyh Necmeddin Kübra'nın halifelerinden Şeyh Saduddin Hammuye ile Kirmani'nin Haleb'de bir araya gelip bir zikir meclisi düzenledikleri anlatılır. Bu rivayette Şeyh Sadüddin'in başta gelen halifelerinden Şeyh Mecdüddin Bağdadî'nin Kirmani'ye sorduğu üç sorudan biri de namazların tahfifi hakkındadır. Menakıpnamedeki otuzuncu hikâyede bu soruya Kirmani hadisler ışığında uzun uzun cevap vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Sivasî, 2008: 200-206. Kirmani'ye atfedilen bu tür ithamlara Hacı Bektaş ve müritleri de maruz kalmıştır. Müritlerinden biri olan Yunus Emre'nin:

"Bana namaz kılmaz diyen, ben kılarım namazımı

Kılar isem kılmaz isem ol Hak bilir niyazımı

Hak'tan artık kimse bilmez, kâfir müsliman kimdir

Ben kılarım namazımı, Hak geçirdise nazımı." dizelerinden onun da böyle bir ithama maruz kaldığı görülmektedir (Yunus Emre, 1991: 234; Metin, 64a).

¹⁹ *Velâyetnâme* Hacı Bektaş'ın halifelerinden bazılarının Moğollarla ilişkileri konusunda menkıbelerde ismi zikredilmekte ancak Kara Donlu Can Baba ve Hoy Ata gibi müritlerinin anlatılan menkıbelerdeki tarihi şahsiyetler ve olaylarla ilgili bilgilerde çelişkiler ve bariz hatalar bulunmaktadır. Nitekim *Velâyetnâme*'deki rivayetler Moğolların İslamlaşması hakkındadır ki anlatılan kişiler, olaylar ve Müslüman olmaları, tarihi bilgilere aykırılık arz etmektedir (Firdevs-i Rumi, 2007:109a-115b). Menakıpnâme türü eserlerde sıkça karşılaştığımız İslam'ı yayma gayesine matuf rivayetler aynı şekilde Hacı Bektaş-ı Veli'nin *Velâyetnâmesinde* de sıkça görülmektedir. Ayrıca *Velâyetnâme*'de bu durum Moğollar arasında İslamiyet'i yaymakla ilgili birkaç menkıbe ile sınırlı kalmamış, Hristiyan halk arasında da İslamiyet'i yaymakla ilgili birçok menkıbe zikredilmiştir (Firdevs-i Rumi, 2007: 37b-38a, 79a-80b, vd.; Vryonis, 1986: 375-378).

²⁰ Ebu'l Hayr Rumi, 1988: 193; İbn Bibi, 1996: II, 160; Aksarayî, 2000: 56; Ebu'l-Ferec, 1999: II, 585; Yazıcı-zâde, yp.375b; Müneccimbaşı, 2000: 105-106; Ocak, 2002b: 27-31, 36. Başta Pachymere olmak üzere Bizans kaynaklarının konu ile alakalı kayıtlarının analizine dair bkz. Turan, 1999: 497-498. Ayrıca şu makaleye de müracaat edilebilir: Merçil, 1994: 717.

²¹ Mikail Bayram, bir yazma eserin zahriyesinde bulunan bir belgeye dayanarak Taptuk Emre'nin halifesi İbrahim Hacı'nın Kayseri'nin Develi ilçesinde öldürüldüğü ve mezarının Develi'nin İbrahimhacılı köyünde olduğunu zikreder (2003: 146).

- ²² Aksarayî'de bu isyana katılanların kâmilen kılıçtan geçirildiklerini yazmaktadır (Aksarayî, 2000: 56). Mikâil Bayram, Elvan Çelebi'nin verdiği bu bilgiden 1240 yılında vuku bulan Babailer isyanını kastetmiş olamayacağını, burada kastedilenin büyük bir ihtimalle 1261(659) yılında vuku bulan Kırşehir'deki Ahilerin isyanı olduğunu söylemektedir (Bayram, 2003: 146–147).
- ²³ Taşköprü-Zade, Edebalî'nin Karaman'da doğup ilk tahsilini orada yaptığını söyleyerek onun Karaman'lı olduğunu yazmaktadır (Taşköprü-Zade, 1985: 4-5). Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihi'nde (III, s.206) belirttiği gibi Edebalî'nin Karamanlı olduğu ileri sürülmüştür. Kırşehir o zamanlarda Karaman'a bağlı olduğu için Edebalî'nin Karamanlı olduğu ileri sürülmüştür. Taşköprü-Zade, Aşık Paşa'dan bahsederken onun Karaman beldesinden Kırşehirli olarak anıldığını zikrederken bu durumu teyit eder (Taşköprü-Zade, 1985: 6). Nitekim Kırşehirli Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin Menakibu'l-Kutsiyye'sinden de Edebalî'nin bir zamanlar Kırşehir'de ikamet etmekte olduğunu Hacı Bektaş'a yakınlığı bulunduğunu daha sonra da Söğüt'e gittiğini öğreniyoruz (Elvan Çelebi, 1995: 168-168, yp.113a-113b).
- ²⁴ Aşıkpaşazade, 1970: 221–222; Tarım, 1938: 103-105. Diğer taraftan Baba İlyas'ın torunu, Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'de Baycu Noyan'ın Anadolu'yu işgalinden sonra Baba İlyas'ın müritlerinden bazı ileri gelenlerin batıya göçtüklerini yazıyor. Bu cümleden olarak Muhlis Paşa'nın (672/1275) halifesi Şeyh Affan ile birlikte bir cemaatin Ercuma'ya (Bergama Yöresi) göçtüklerini şu aşağıdaki beyit ile ifade etmektedir:
- "Çıktı kâfirden Ercuma'ya kaçub
Şeyh Affan'u cümlegi suleha" bkz. Elvan Çelebi, 1995: 162 (yp.108b 1907 nolu beyit).
- ²⁵ Hacı Bektaş İlçe Kitaplığı, Nr.200, yp.196a'da derkenardan naklen; (Bayram, 2003: 147)
- ²⁶ Necmeddin Daye, birçok yakını, arkadaşları ve şeyhini öldüren Moğollar hakkında eserlerinde "lanet olasıcalar" "aşağılık kâfirler" ve "katiller" olarak bahsetmekte ve Moğolların yaptığı katliamları anlatmaktadır. Daye birçok eserinde Moğolların yaptığı vahşetten bahseder ve onlara lanet okur. Bunun en güzel örnekleri Anadolu'da telif ettiği *Mirsadü'l-İbâd* adlı eserinde görülür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dâye, 1336: 15–21. Daye, bu eserlerinde daima Moğollardan bahsederek onlar hakkında Anadolu halkını bilinçlendirmekte, Moğollara lanet okuyup beddua ederek çevresindekilere ayet ve hadislerle Moğol karşıtlığını aşılamaktadır (Dâye, 1336: 16–17, 19).
- ²⁷ Bu âlimlerden bilgi alan müelliflerden biri de 1343 yılında vefat eden Iraklı Takîy'd-din Ebu'l Ferec el- Vasitî'dir. Vasitî Tiryakü'l-Muhibbin adlı eserinde Hacı Bektaş Velî'yi ismen yâd etmekte, tarikat silsilesini vermekte ve *Velâyetnâme*'ye uygun olarak onu Ahmed Yesevî'ye mensup olduğunu göstermektedir. Vasitî, Hacı Bektaş'ın Ahmet Yesevî tarihiyle Hz Ebu Bekir'e bağlandığını zikreder (El-Vasitî 1305: 47).

Kaynakça

- AKKUŞ, M. (2011). İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti. Yayınlanmamış Doktora Tezi Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKSARAYÎ, K. M. (2000). Musameratü'l Ahbar. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AŞIKPAŞAZADE. (1970). Aşıkpaşaoğlu Tarihi. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- BAYRAM, M. (1991). Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu. Konya: Damla Matbaası.
- , (2003). Anadolu Selçuklular Hakkında Araştırmalar. Konya: Kömen Yayınları.
- , (2005). Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- BELDİCEANU-STEINHERR, I. (2010). “Osmanlı Tapu-Tahrir Defterleri Işığında Bektaşiler (XV.- XVI. Yüzyıllar)”, çev: İzzet Çıvgın, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 3(2): 130-187.
- CÜVEYNÎ, A. A. (1998). Tarih-i Cihanguşa, trc: Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DÂYE, N. (1336). Mirsadü'l-İbad, nşr: M. Emin Riyahi, Tahran.
- DOĞAN, Esra. (2010). “Hacı Bektaş Velî'nin *Velâyetnâmesine* Göre Horasan'dan Rum'a İzlediği Yol”, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi S:4, 58-82.
- EBU'L FEREC, G. (1999). Abul Farac Tarihi, çev: Ö R. Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- EBU'L HAYR RUMÎ, (1988). Saltuk-name. nşr. Şükrü Akalın. I, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- EFLÂKÎ, A. (1989a) Menakibü'l-Arifin, I. çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- EFLÂKÎ, A. (1989b) Menakibü'l-Arifin, II. çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ELVAN ÇELEBİ. (1995). Menakıbu'l-Kutsiyye fi Menasıbu'l-Ünsiyye. haz: İ. E. Erünsal, A.Y.Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- EL-VASİTÎ, T. A. E. (1305). Tiryakü'l-Muhibbîn fi Tabakat-i Hurkat-i'l Meşayih'il-Arifin. el-Matbaat'ül-Behiyye el-Mısriyye.
- ERGIN, O. N. (1958). “Sadrü'd-din al Konevî ve Eserleri” Şarkiyat Mecmuası, II: 63-90.
- FIĞLALI, E. R. (1996). Türkiye'de Alevilik Bektâşilik. İstanbul: Selçuk Yayınları
- FİRDEVSİ RUMÎ, (1958). Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî (Velâyet-nâme), haz: Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- FİRDEVSİ RUMÎ, (2007). Velâyet-nâme, haz: Hamiye Duran. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÖLPINARLI, A. (1963). Mevlevi Âdâb ve Erkânı. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- , (1999). Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- GROUSSET, R.(2006). Bozkır, İmparatorluğu. trç: M. Reşat Uzman. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- HACI BEKTAŞ VELÎ, (1990). Makalat. yay: Esat Coşan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- , “Risale-i Tatavvu”, Rubaiyât. Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi. Nr. 2599.
- HACIGÖKMEN, M. A. (2001). “Anadolu Selçukları Zamanında, Sadreddin Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı” Konya:Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 10: 39-49.

- HASLOK, F.R. (2000). Bektaşilik Tetkikleri, çev: Râgıp Hulûsi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- İBN BİBİ, (1996). El Evamirül Alaiye Fil Umuril-Alaiye (Selçukname I-II) çev. Mürsel Öztürk, Ankara: 1000 Temel Eser Kültür Bakanlığı.
- İBNÜ'L ESİR, (1987). el-Kamil fit-Tarih, trc: A. Ağırakça-A.Özaydın. XII İstanbul: Bahar Yayınları.
- KADI AHMED, en-Nigidi. el-Veledü's-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik, Süleymaniye Kütüphanesi. Nr. 4518.
- KADI AHMED, en-Nigidi. (2009). el-Veledü's-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik, Haz. ve trc: Ali Ertuğrul. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1981). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- MELİKOFF, I.(1998). Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe. çev: Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- MERÇİL, E. (1994). "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları". XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 709-721
- MUHAMMED SİVASÎ, (2008). Şeyh Evhadüddin Hamit el-Kirmani ve Menakıb-Namesi. çev: Mikail Bayram. Konya: NKM Yayınları.
- MUHAMMED SİVASÎ, (1994). Şeyh Evhadüddin Hamit el-Kirmani'nin Menkıbeleri (İnceleme- Çeviri). çev: Fahrettin Çoşkun. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MÜNECCİMBAŞI, A. (2000). Câmîu'd-Düvel, çev: A. Öngül. İzmir: Akademi Kitabevi.
- OCAK, A. Y. (1992). "Bektaşilik". İslam Ansiklopedisi, V: 373-379.
- , (2002). Türk Sufiliğine Bakışlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- , (2002). Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZDEMİR, A. (1997). Moğol İstilasası Abbasi Devletinin Yıkılışı: Cengiz ve Hülâgû Dönemleri 612-656 (1219-1258). Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTÜRK, M. (1986). "Hacı Bektaş-ı Velî", Belleten,L/198: 885-894.
- ÖZTÜRK, Y. N. (1990). Tarihi Boyunca Bektaşilik, İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi.
- REŞİDÜDDİN, Fazlullah b. İmadüdevle et-Tabib el-Hemedani, (ty). *Cami'u't-Tevarih, I-II*, trc: Muhammed Sadık Neş'et, Fuad Abdülmü'ti es-Sayyad, Muhammed Musa Hindavi, Kahire.
- "Risale-i Ebu's-Suud", Risale-i Havas. Konya Yusufaga Kütüphanesi. nr.6730.
- ŞAHİN, H. (2007). Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- TARIM, C. H. (1938). Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar. Kırşehir: Kırşehir Halkevi Kıtapsaray Yayın Kolu Neşriyatı.

- TAŞĞIN, A. (2009). "Hacı Bektaş'ın Rum'a Gelişi: Seyahati ve Rum Erenleriyle Karşılaşması", Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (Yayına Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 1-9. 17-18 Ağustos, Nevşehir.
- TAŞKÖPRÜZÂDE, İsamüddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi. (1985). eş-Şakâiku'n-Nu`maniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye. Nşr: Ahmet Suphi Furat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TURAN, O. (1999). Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- , (2010). "Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak Fustadül'l Adale Fi Kavaidi's Saltanata" Köprülü Armağanı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 531-564.
- VRYONIS, S. (1986). The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Proce of Islamization from the Eleventh through the Fitteenth Century. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Pres.
- YUNUS EMRE, (1991). Divan. haz: Mustafa Tatçı, Ankara: Akçağ Yayınları.